Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα)

της 26ης Απριλίου 2018*

«Προδικαστική παραπομπή – Περιφερειακός φόρος επιβαλλόμενος σε μεγάλα εμπορικά καταστήματα – Ελευθερία εγκαταστάσεως – Προστασία του περιβάλλοντος και χωροταξία – Κρατική ενίσχυση – Επιλεκτικό μέτρο – Επιστολή της Επιτροπής περί θέσεως καταγγελίας στο αρχείο – Υφιστάμενη ενίσχυση»

Στην υπόθεση C-233/16,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο, Ισπανία) με απόφαση της 10ης Μαρτίου 2016, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 25 Απριλίου 2016, στο πλαίσιο της δίκης

Asociación Nacional de Grandes Empresas de Distribución (ANGED)

κατά

Generalitat de Catalunya,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πρώτο τμήμα),

συγκείμενο από τους R. Silva de Lapuerta, πρόεδρο τμήματος, C. G. Fernlund, J.-C. Bonichot (εισηγητή), A. Arabadjiev και E. Regan, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: J. Kokott

γραμματέας: L. Carrasco Marco, διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 6ης Ιουλίου 2017,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– η Asociación Nacional de Grandes Empresas de Distribución (ANGED), εκπροσωπούμενη από τους J. Pérez-Bustamante Köster και F. Löwhagen, abogados, καθώς και από τον J. M. Villasante García, procurador,

– η Generalitat de Catalunya, εκπροσωπούμενη από τους R. Revilla Ariet και R. Riu Fortuny, letrados, καθώς και από τον F. Velasco Muñoz Cuellar, procurador,

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τις N. Gossement και P. Němečková καθώς και από τον G. Luengo,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ισπανική.

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 9ης Νοεμβρίου 2017,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 49 και 54 ΣΛΕΕ καθώς και του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Asociación Nacional de Grandes Empresas de Distribución (ANGED) και της Generalitat de Catalunya (Περιφερειακής Κυβερνήσεως της Καταλονίας, Ισπανία) σχετικά με τη νομιμότητα φόρου επιβαλλόμενου στα μεγάλα εμπορικά καταστήματα που βρίσκονται στην Αυτόνομη Κοινότητα της Καταλονίας.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

3 Το άρθρο 1, στοιχεία β′ και δ′, του κανονισμού (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου 93 της Συνθήκης ΕΚ (ΕΕ 1999, L 83, σ. 1) ορίζει τα εξής:

«Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, νοούνται ως:

[…]

β) “υφιστάμενη ενίσχυση”:

[…]

ii) κάθε εγκεκριμένη ενίσχυση, δηλαδή τα καθεστώτα ενισχύσεων και οι ατομικές ενισχύσεις που έχουν εγκριθεί από την Επιτροπή ή από το Συμβούλιο·

[…]

iv) κάθε ενίσχυση που θεωρείται ότι είναι υφιστάμενη ενίσχυση σύμφωνα με το άρθρο 15·

v) κάθε ενίσχυση που θεωρείται ως υφιστάμενη ενίσχυση εφόσον μπορεί να αποδειχθεί ότι όταν τέθηκε σε ισχύ δεν αποτελούσε ενίσχυση, αλλά στη συνέχεια έγινε ενίσχυση λόγω της εξέλιξης της κοινής αγοράς και χωρίς να μεταβληθεί από το κράτος μέλος. Όταν ορισμένα μέτρα μετατρέπονται σε ενισχύσεις λόγω της ελευθέρωσης μιας δραστηριότητας από την κοινοτική νομοθεσία, τα μέτρα αυτά δεν θεωρούνται ως υφιστάμενη ενίσχυση μετά την ταχθείσα ημερομηνία ελευθέρωσης·

[…]

δ) “καθεστώς ενισχύσεων”: κάθε πράξη βάσει της οποίας, χωρίς να απαιτούνται περαιτέρω μέτρα εκτέλεσης, μπορούν να χορηγούνται ατομικές ενισχύσεις σε επιχειρήσεις οι οποίες ορίζονται στην εν λόγω πράξη κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο και κάθε πράξη βάσει της οποίας μπορεί να χορηγείται ενίσχυση μη συνδεόμενη με συγκεκριμένο σχέδιο σε μία ή περισσότερες επιχειρήσεις για αόριστο χρονικό διάστημα ή/και για απροσδιόριστο ποσό».

4 Το άρθρο 15 του κανονισμού 659/1999 προβλέπει τα εξής:

«1. Οι εξουσίες της Επιτροπής για ανάκτηση της ενίσχυσης υπόκεινται σε δεκαετή προθεσμία παραγραφής.

2. Η προθεσμία αυτή αρχίζει να προσμετράται από την ημέρα κατά την οποία η παράνομη ενίσχυση χορηγείται στον δικαιούχο είτε ως ατομική ενίσχυση είτε ως ενίσχυση βάσει ενός καθεστώτος ενισχύσεων. Κάθε ενέργεια της Επιτροπής ή κράτους μέλους που ενεργεί κατόπιν αίτησης της Επιτροπής, σε σχέση με την παράνομη ενίσχυση, διακόπτει την περίοδο παραγραφής. Έπειτα από κάθε διακοπή, η προθεσμία αρχίζει να προσμετράται από την αρχή. Η προθεσμία παραγραφής αναστέλλεται για όσο διάστημα η απόφαση της Επιτροπής αποτελεί αντικείμενο διαδικασίας εκκρεμούσης ενώπιον του Δικαστηρίου [της Ευρωπαϊκής Ένωσης].

3. Κάθε ενίσχυση της οποίας η περίοδος παραγραφής έχει εκπνεύσει, θεωρείται ως υφιστάμενη ενίσχυση.»

5 Οι προπαρατιθέμενες διατάξεις επανελήφθησαν αυτολεξεί στον κανονισμό (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2015, L 248, σ. 9).

Το ισπανικό δίκαιο

6 Ο Ley 16/2000 del Parlamento de Cataluña, del impuesto sobre grandes establecimientos comerciales (νόμος 16/2000 του Κοινοβουλίου της Καταλονίας, περί του φόρου επί των μεγάλων εμπορικών καταστημάτων), της 29ης Δεκεμβρίου 2000 (DOGC αριθ. 3295, της 30ής Δεκεμβρίου 2000, και BOE αριθ. 20, της 23ης Ιανουαρίου 2001, στο εξής: νόμος 16/2000), θέσπισε τον φόρο επί των μεγάλων εμπορικών καταστημάτων (στο εξής: IGEC) που βρίσκονται στην επικράτεια της Αυτόνομης Κοινότητας της Καταλονίας.

7 Το άρθρο 2 του νόμου 16/2000 διευκρινίζει ότι στον φόρο αυτό υπόκεινται, λόγω της ιδιαίτερης οικονομικής ισχύος τους, τα μεγάλα εμπορικά καταστήματα τα οποία, λαμβανομένης υπόψη της μεγάλης επιφάνειάς τους πωλήσεως, μπορούν να αποκτήσουν δεσπόζουσα θέση στην αγορά και να έχουν αρνητικές συνέπειες στο έδαφος και στο περιβάλλον, των οποίων το κόστος δεν αναλαμβάνουν.

8 Κατά το άρθρο 3 του νόμου αυτού, τα έσοδα του IGEC διατίθενται σε μέτρα εκσυγχρονισμού του αστικού εμπορίου στην Καταλονία καθώς και στην υλοποίηση σχεδίων δράσεως στις περιοχές που επηρεάζονται από τη δημιουργία μεγάλων εμπορικών καταστημάτων.

9 Το άρθρο 4 του εν λόγω νόμου προβλέπει ότι γενεσιουργός αιτία του IGEC είναι η χρήση επιφανειών πωλήσεως ίσων ή μεγαλύτερων των 2 500 m^2 από τα μεμονωμένα μεγάλα εμπορικά καταστήματα λιανικής πωλήσεως.

10 Δυνάμει του άρθρου 5 του νόμου 16/2000, απαλλάσσονται από τον φόρο αυτόν τα μεμονωμένα μεγάλα εμπορικά καταστήματα πωλήσεως ειδών κηπουρικής, οχημάτων, υλικών οικοδομών, μηχανημάτων-εργαλείων καθώς και βιομηχανικών υλικών.

11 Το άρθρο 6 του νόμου αυτού διευκρινίζει ότι οι υπόχρεοι καταβολής του IGEC είναι τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα που κατέχουν μεμονωμένο μεγάλο εμπορικό κατάστημα, ανεξαρτήτως του κατά πόσον το κατάστημα αυτό βρίσκεται σε συλλογικό μεγάλο εμπορικό κατάστημα.

12 Το άρθρο 8 του εν λόγω νόμου προβλέπει ότι η καθαρή φορολογική βάση μειώνεται κατά 60 % για τα εμπορικά καταστήματα με κύριο αντικείμενο την πώληση επίπλων, ειδών υγιεινής, θυρών και παραθύρων καθώς και για τα καταστήματα πωλήσεως υλικών για ιδιοκατασκευές.

13 Το άρθρο 11 του ιδίου αυτού νόμου διευκρινίζει τις λεπτομέρειες υπολογισμού του φόρου, κατά τις οποίες λαμβάνεται μεταξύ άλλων υπόψη ο αριθμός των κατοίκων της κοινότητας στην οποία βρίσκεται το κατάστημα.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

14 Με τον νόμο 16/2000 θεσπίστηκε περιφερειακός φόρος επί των μεγάλων εμπορικών καταστημάτων σε ολόκληρη την επικράτεια της Αυτόνομης Κοινότητας της Καταλονίας, προς αντιστάθμιση των εδαφικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων που ενδέχεται να προκύψουν από τη συγκέντρωση των μεγάλων αυτών εμπορικών καταστημάτων. Με το decreto 342/2001, por el que se aprueba el Reglamento del impuesto sobre grandes establecimientos comerciales (διάταγμα 342/2001, περί της εγκρίσεως της κανονιστικής αποφάσεως για τον φόρο επί των μεγάλων εμπορικών καταστημάτων), της 24ης Δεκεμβρίου 2001 (DOGC αριθ. 3542, της 28ης Δεκεμβρίου 2001), η Περιφερειακή Κυβέρνηση της Καταλονίας έθεσε σε εφαρμογή τον φόρο αυτόν.

15 Κατά τη διάρκεια του 2002, η ANGED, εθνική ένωση των μεγάλων επιχειρήσεων διανομής, άσκησε ενώπιον του Tribunal Superior de Justicia de Cataluña (Ανώτερου Δικαστηρίου της Καταλονίας, Ισπανία) προσφυγή για την ακύρωση του διατάγματος αυτού, για τον λόγο ότι δεν ήταν συμβατό τόσο με την ελευθερία εγκαταστάσεως όσο και με το δίκαιο περί κρατικών ενισχύσεων. Το δικαστήριο αυτό ανέστειλε την έκδοση της αποφάσεώς του εν αναμονή της εκβάσεως προσφυγής ασκηθείσας από την Ισπανική Κυβέρνηση ενώπιον του Tribunal Constitucional (Συνταγματικού Δικαστηρίου, Ισπανία) κατά της ιδίας αυτής νομοθεσίας. Κατόπιν της απορριπτικής αποφάσεως την οποία εξέδωσε το Tribunal Constitucional (Συνταγματικό Δικαστήριο) στις 5 Ιουνίου 2012, το Tribunal Superior de Justicia de Cataluña (Ανώτερο Δικαστήριο της Καταλονίας) απέρριψε επίσης την ασκηθείσα από την ANGED προσφυγή. Στη συνέχεια, η ANGED άσκησε αίτηση αναιρέσεως κατά της απορριπτικής αυτής αποφάσεως ενώπιον του Tribunal Supremo (Ανώτατου Δικαστηρίου, Ισπανία).

16 Η ANGED υπέβαλε επίσης καταγγελία ενώπιον της Επιτροπής αφορώσα τη θέσπιση του IGEC και τον προβαλλόμενο χαρακτήρα του ως κρατικής ενισχύσεως. Κατόπιν αιτήσεως παροχής διευκρινίσεων την οποία απηύθυνε στις ισπανικές αρχές, η Επιτροπή πληροφόρησε τις αρχές αυτές, με επιστολή της 2ας Οκτωβρίου 2003, ότι ολοκλήρωσε την έρευνά της και ότι έθεσε την καταγγελία στο αρχείο. Συγκεκριμένα, αφού ανέλυσε τα χαρακτηριστικά του IGEC υπό το πρίσμα του άρθρου 87, παράγραφος 1, ΕΚ, η Επιτροπή έκρινε ότι ο φόρος αυτός συνάδει με το δίκαιο περί κρατικών ενισχύσεων, δεδομένου ότι τα εξ αυτού αντλούμενα έσοδα δεν προορίζονται για τη στήριξη συγκεκριμένων εμπορικών επιχειρήσεων ή συγκεκριμένου τομέα δραστηριοτήτων.

17 Κατόπιν όμως νέας καταγγελίας της ANGED κατατεθείσας κατά τη διάρκεια του 2013, η Επιτροπή πληροφόρησε τις ισπανικές αρχές, με επιστολή της 28ης Νοεμβρίου 2014, ότι, σε συνέχεια νέας προκαταρκτικής αξιολογήσεως του καθεστώτος του IGEC, η απαλλαγή που χορηγείται σε μικρά εμπορικά καταστήματα καθώς και σε ορισμένα εξειδικευμένα καταστήματα είναι δυνατό να θεωρηθεί ως κρατική ενίσχυση ασύμβατη προς την εσωτερική αγορά, και ότι το Βασίλειο της Ισπανίας όφειλε να καταργήσει ή να τροποποιήσει τον φόρο αυτόν.

18 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχουν τα άρθρα 49 και 54 ΣΛΕΕ την έννοια ότι αποκλείουν περιφερειακό φόρο επιβαλλόμενο επί της χρήσεως μεμονωμένων μεγάλων εμπορικών καταστημάτων με επιφάνεια πωλήσεως ίση ή μεγαλύτερη των 2 500 m^2, λόγω των ενδεχόμενων επιπτώσεών τους στο έδαφος, στο περιβάλλον και στον εμπορικό αστικό ιστό της περιοχής, ο οποίος, όμως, από νομική άποψη, επιβάλλεται

ανεξάρτητα από την πραγματική θέση των εν λόγω εμπορικών καταστημάτων εντός ή εκτός του συμπαγούς αστικού ιστού και στην πράξη επιβάλλεται, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, σε επιχειρήσεις άλλων κρατών μελών, λαμβανομένων υπόψη ότι:

α) δεν επηρεάζει τους εμπόρους οι οποίοι κατέχουν περισσότερα εμπορικά καταστήματα έκαστο των οποίων έχει επιφάνεια πωλήσεως μικρότερη των 2 500 m^2, ανεξάρτητα από το άθροισμα της επιφάνειας πωλήσεως όλων των καταστημάτων τους·

β) απαλλάσσει τα συλλογικά μεγάλα εμπορικά καταστήματα·

γ) εξαιρεί τα μεμονωμένα εμπορικά καταστήματα που έχουν ως αντικείμενο την πώληση ειδών κηπουρικής, οχημάτων, υλικών οικοδομών, μηχανημάτων και βιομηχανικών υλικών, και

δ) όσον αφορά τα εμπορικά καταστήματα που έχουν κατά βάση ως αντικείμενο την πώληση ειδών επιπλώσεως, ειδών υγιεινής, θυρών και παραθύρων καθώς και τα καταστήματα πωλήσεως υλικών για ιδιοκατασκευές, επιβάλλεται μόνον στο 40 % της αντίστοιχης καθαρής φορολογητέας βάσεως;

2) Έχει το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ την έννοια ότι συνιστούν κρατικές ενισχύσεις που απαγορεύονται βάσει της εν λόγω διατάξεως

α) η ολική απαλλαγή από τον IGEC των μεμονωμένων εμπορικών καταστημάτων με επιφάνεια πωλήσεως μικρότερη των 2 500 m^2, των συλλογικών εμπορικών καταστημάτων και των μεμονωμένων εμπορικών καταστημάτων που έχουν ως αντικείμενο την πώληση ειδών κηπουρικής, οχημάτων, υλικών οικοδομών, μηχανημάτων και βιομηχανικών υλικών, και

β) η μερική απαλλαγή από τον IGEC των μεμονωμένων εμπορικών καταστημάτων που έχουν κατά βάση ως αντικείμενο την πώληση ειδών επιπλώσεως, ειδών υγιεινής, θυρών και παραθύρων καθώς και των καταστημάτων πωλήσεως υλικών για ιδιοκατασκευές;

3) Εάν οι προμνησθείσες ολικές και μερικές απαλλαγές από τον IGEC συνιστούν κρατικές ενισχύσεις κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ποια είναι η χρονική ισχύς της σχετικής αποφάσεως, λαμβανομένων υπόψη της υπάρξεως και του περιεχομένου της [επιστολής της 2ας Οκτωβρίου 2003 της Επιτροπής];»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του παραδεκτού

19 Η Περιφερειακή Κυβέρνηση της Καταλονίας αμφισβητεί το παραδεκτό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως για τον λόγο ότι η απόφαση περί παραπομπής είναι ανεπαρκώς αιτιολογημένη και δεν εκθέτει λεπτομερώς το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης.

20 Εντούτοις, η απόφαση περί παραπομπής περιλαμβάνει όλα τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία στο Δικαστήριο για να παράσχει χρήσιμες απαντήσεις στο αιτούν δικαστήριο επί των διαφόρων υποβληθέντων ερωτημάτων.

21 Η Περιφερειακή Κυβέρνηση της Καταλονίας ισχυρίζεται επίσης ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι απαράδεκτη καθόσον άπτεται της ελευθερίας εγκαταστάσεως, για τον λόγο ότι η κατάσταση την οποία αφορά η υπόθεση της κύριας δίκης είναι αμιγώς εσωτερική.

22 Πλην όμως, όπως διαπίστωσε η γενική εισαγγελέας στο σημείο 21 των προτάσεών της, δεδομένου ότι το αιτούν δικαστήριο επιλήφθηκε προσφυγής ακυρώσεως διατάξεων εφαρμοζόμενων όχι μόνο σε ημεδαπούς υπηκόους αλλά και σε υπηκόους άλλων κρατών μελών, η απόφαση την οποία θα εκδώσει το αιτούν δικαστήριο κατόπιν της παρούσας αποφάσεως του Δικαστηρίου θα παραγάγει έννομα αποτελέσματα και έναντι των υπηκόων άλλων κρατών μελών, οπότε το Δικαστήριο πρέπει να απαντήσει στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί σε σχέση με τις διατάξεις της Συνθήκης, παρά το γεγονός ότι όλα τα στοιχεία της διαφοράς της κύριας δίκης περιορίζονται στο εσωτερικό ενός μόνον

κράτους μέλους (βλ., επ' αυτού, αποφάσεις της 8ης Μαΐου 2013, Libert κ.λπ., C-197/11 και C-203/11, EU:C:2013:288, σκέψη 35, καθώς και της 15ης Νοεμβρίου 2016, Ullens de Schooten, C-268/15, EU:C:2016:874, σκέψη 51).

23 Όσον αφορά τον λόγο απαραδέκτου που προέβαλε η Περιφερειακή Κυβέρνηση της Καταλονίας, ο οποίος αντλείται από το ότι μέτρα όπως τα επίμαχα στην υπόθεση της κύριας δίκης δεν επηρεάζουν το μεταξύ κρατών μελών εμπόριο και δεν νοθεύουν τον ανταγωνισμό, λαμβανομένου υπόψη του τοπικού χαρακτήρα της δραστηριότητας του λιανικού εμπορίου, αρκεί η διαπίστωση ότι πρόκειται για ζήτημα ερμηνείας του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, το οποίο δεν μπορεί να συνεπάγεται ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι απαράδεκτη.

24 Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, η Περιφερειακή Κυβέρνηση της Καταλονίας ισχυρίστηκε επίσης ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως πρέπει να κριθεί απαράδεκτη λόγω του ότι η διαφορά της κύριας δίκης κατέστη άνευ αντικειμένου κατόπιν της τροποποιήσεως του νόμου 16/2000.

25 Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο πληροφόρησε το Δικαστήριο, με έγγραφο της 1ης Ιουνίου 2017, το οποίο περιήλθε στο Δικαστήριο στις 7 Ιουνίου 2017, ότι η διαφορά της υποθέσεως της κύριας δίκης διατηρούσε, κατά την κρίση του, το αντικείμενό της παρά την τροποποίηση της επίμαχης νομοθεσίας. Εξάλλου, το δικαστήριο αυτό δεν απέσυρε την αίτησή του προδικαστικής αποφάσεως.

26 Τέλος, πρέπει να διευκρινιστεί ότι μολονότι, υπό το πρίσμα του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων, το παράνομο της απαλλαγής από τον φόρο δεν θίγει τη νομιμότητα της φορολογικής επιβαρύνσεως καθεαυτήν, οπότε οι υπόχρεοι καταβολής του φόρου δεν μπορούν να προβάλουν την παρανομία αυτή προκειμένου να απαλλαγούν της καταβολής του εν λόγω φόρου (απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 2005, Distribution Casino France κ.λπ., C-266/04 έως C-270/04, C-276/04 και C-321/04 έως C-325/04, EU:C:2005:657, σκέψη 44), η διαφορά της κύριας δίκης δεν αφορά αίτηση περί απαλλαγής από τον βαλλόμενο φόρο, αλλά τη νομιμότητα των σχετικών κανόνων υπό το πρίσμα του δικαίου της Ένωσης. Επομένως, ουδόλως προκύπτει προδήλως ότι το δεύτερο και το τρίτο ερώτημα δεν έχουν πραγματικό ενδιαφέρον για την επίλυση της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί το αιτούν δικαστήριο (βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 15ης Ιουνίου 2006, Air Liquide Industries Belgium, C-393/04 και C-41/05, EU:C:2006:403, σκέψη 25).

27 Κατά συνέπεια, η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή στο σύνολό της.

Επί της ουσίας

Επί του πρώτου ερωτήματος

28 Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν τα άρθρα 49 και 54 ΣΛΕΕ έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε φόρο επιβαλλόμενο στα μεγάλα εμπορικά καταστήματα, όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης.

29 Κατά πάγια νομολογία, η ελευθερία εγκαταστάσεως έχει ως σκοπό να εξασφαλίζει εντός του κράτους μέλους υποδοχής την ίση με τους ημεδαπούς μεταχείριση των υπηκόων άλλου κράτους μέλους και των εταιριών τις οποίες αφορά το άρθρο 54 ΣΛΕΕ και απαγορεύει, ως προς τις εταιρίες, κάθε διάκριση που βασίζεται στον τόπο της έδρας τους (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 12ης Δεκεμβρίου 2006, Test Claimants in Class IV of the ACT Group Litigation, C-374/04, EU:C:2006:773, σκέψη 43, καθώς και της 14ης Δεκεμβρίου 2006, Denkavit Internationaal και Denkavit France, C-170/05, EU:C:2006:783, σκέψη 22).

30 Συναφώς, απαγορεύονται όχι μόνον οι εμφανείς διακρίσεις λόγω του τόπου της έδρας των εταιριών αλλά και κάθε μορφή συγκεκαλυμμένης διακρίσεως η οποία, μέσω της εφαρμογής άλλων κριτηρίων διακρίσεως, καταλήγει στην πράξη στο ίδιο αποτέλεσμα (απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 2014, Hervis Sport-és Divatkereskedelmi, C-385/12, EU:C:2014:47, σκέψη 30 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

31 Εξάλλου, υποχρεωτική επιβολή φόρου η οποία προβλέπει κριτήριο διακρίσεως, εκ πρώτης όψεως αντικειμενικό, το οποίο όμως, λαμβανομένων υπόψη των χαρακτηριστικών του, θέτει σε δυσμενή θέση στις περισσότερες περιπτώσεις τις εταιρίες που έχουν έδρα σε άλλα κράτη μέλη και οι οποίες βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση με αυτές που έχουν την έδρα τους στο κράτος μέλος φορολογήσεως, εισάγει έμμεση διάκριση με βάση τον τόπο της έδρας των εταιριών, απαγορευόμενη από τα άρθρα 49 και 54 ΣΛΕΕ (βλ., επ' αυτού, απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 2014, Hervis Sport-és Divatkereskedelmi, C-385/12, EU:C:2014:47, σκέψεις 37 έως 41).

32 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, η επίμαχη νομοθεσία θέτει κριτήριο σχετικό με την επιφάνεια πωλήσεως του καταστήματος, το οποίο δεν εισάγει καμία άμεση διάκριση.

33 Από τα στοιχεία που υποβλήθηκαν στην κρίση του Δικαστηρίου ωσαύτως δεν προκύπτει ότι το κριτήριο αυτό, στις περισσότερες περιπτώσεις, θέτει σε δυσμενή θέση τους υπηκόους άλλων κρατών μελών ή τις εταιρίες που έχουν την έδρα τους σε άλλα κράτη μέλη.

34 Συγκεκριμένα, ούτε τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στην επιστολή την οποία απηύθυνε η Επιτροπή στις ισπανικές αρχές στις 7 Ιουλίου 2004, η οποία παρατίθεται στη απόφαση περί παραπομπής, από τα οποία προκύπτει ότι οι επιχειρήσεις των λοιπών κρατών μελών αντιπροσωπεύουν το 61,5 % της επιφάνειας την οποία καταλαμβάνουν οι επιχειρήσεις άνω των 2 500 m^2 οι οποίες υπόκεινται στον IGEC, ούτε τα στοιχεία που προσκόμισε η ANGED στο πλαίσιο των γραπτών παρατηρήσεών της, από τα οποία προκύπτει, μεταξύ άλλων, ότι το 52 % της φορολογικής επιβαρύνσεως του IGEC επιβάλλεται επί των μεγάλων εμπορικών καταστημάτων των λοιπών κρατών μελών, αρκούν, λαμβανομένου υπόψη του ύψους των ποσοστών αυτών, προς απόδειξη των ανωτέρω.

35 Κατά συνέπεια, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 49 και 54 ΣΛΕΕ έχουν την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε φόρο επιβαλλόμενο στα μεγάλα εμπορικά καταστήματα, όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

36 Με το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν συνιστά κρατική ενίσχυση, υπό την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, φόρος όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο οποίος επιβάλλεται στα μεγάλα εμπορικά καταστήματα με βάση, κυρίως, την επιφάνεια πωλήσεώς τους, καθόσον δεν επιβάλλεται στα καταστήματα με επιφάνεια πωλήσεως κάτω των 2 500 m^2 και στα καταστήματα με αντικείμενο την πώληση ειδών κηπουρικής, οχημάτων, υλικών οικοδομών, μηχανημάτων-εργαλείων και βιομηχανικών υλικών και καθόσον η φορολογική βάση του μειώνεται κατά 60 % για τα καταστήματα με αντικείμενο την πώληση επίπλων, ειδών υγιεινής, θυρών και παραθύρων καθώς και υλικών για ιδιοκατασκευές.

37 Για τον χαρακτηρισμό εθνικού μέτρου ως «κρατικής ενισχύσεως» κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, απαιτείται να πληρούνται όλες οι ακόλουθες προϋποθέσεις. Πρώτον, πρέπει να πρόκειται για κρατική παρέμβαση ή παρέμβαση μέσω κρατικών πόρων. Δεύτερον, η παρέμβαση αυτή πρέπει να μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών. Τρίτον, η παρέμβαση πρέπει να χορηγεί επιλεκτικό πλεονέκτημα υπέρ του δικαιούχου. Τέταρτον, πρέπει να νοθεύει ή να απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά World Duty Free Group SA κ.λπ., C-20/15 P και C-21/15 P, EU:C:2016:981, σκέψη 53).

38 Όσον αφορά την προϋπόθεση του επιλεκτικού χαρακτήρα του πλεονεκτήματος, η οποία εξάλλου προβλήθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου, από πάγια νομολογία προκύπτει ότι, για την εκτίμηση της προϋποθέσεως αυτής, είναι απαραίτητο να εξετάζεται κατά πόσον, στο πλαίσιο δεδομένου νομικού καθεστώτος, το επίμαχο εθνικό μέτρο μπορεί να ευνοήσει «ορισμένες επιχειρήσεις ή ορισμένους κλάδους παραγωγής» έναντι άλλων που τελούν, από πλευράς του επιδιωκόμενου με το εν λόγω καθεστώς σκοπού, σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση και που υφίστανται, ως αποτέλεσμα, διαφορετική μεταχείριση δυνάμενη κατ' ουσίαν να χαρακτηριστεί ως «εισάγουσα δυσμενείς διακρίσεις» (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά World Duty Free Group SA κ.λπ., C-20/15 P και C-21/15 P, EU:C:2016:981, σκέψη 54 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

39 Όσον αφορά, ειδικότερα, τα εθνικά μέτρα που χορηγούν φορολογικό πλεονέκτημα, υπενθυμίζεται ότι ένα μέτρο τέτοιας φύσεως το οποίο, μολονότι δεν συνεπάγεται μεταφορά κρατικών πόρων, περιάγει τους αποδέκτες του σε ευνοϊκότερη οικονομική κατάσταση σε σχέση με τους λοιπούς φορολογουμένους, ενδέχεται να προσπορίζει επιλεκτικό πλεονέκτημα στους αποδέκτες του και, ως εκ τούτου, συνιστά κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Αντιθέτως, το φορολογικό πλεονέκτημα που απορρέει από μέτρο γενικής ισχύος, το οποίο εφαρμόζεται αδιακρίτως σε όλους τους επιχειρηματίες, δεν συνιστά κρατική ενίσχυση κατά την έννοια της διατάξεως αυτής (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά World Duty Free Group κ.λπ., C-20/15 P και C-21/15 P, EU:C:2016:981, σκέψη 56).

40 Συναφώς, για τον χαρακτηρισμό ενός φορολογικού μέτρου ως «επιλεκτικού», προϋποτίθεται ότι, σε πρώτο στάδιο, προσδιορίζεται το κοινό ή «κανονικό» φορολογικό καθεστώς που έχει εφαρμογή στο οικείο κράτος μέλος και, σε δεύτερο στάδιο, αποδεικνύεται ότι το επίμαχο φορολογικό μέτρο παρεκκλίνει από το καθεστώς αυτό, καθόσον διαφοροποιεί τους επιχειρηματίες οι οποίοι βρίσκονται, υπό το πρίσμα του επιδιωκόμενου με το καθεστώς αυτό σκοπού, σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά World Duty Free Group SA κ.λπ., C-20/15 P και C-21/15 P, EU:C:2016:981, σκέψη 57 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

41 Υπενθυμίζεται επίσης ότι το νομικό πλαίσιο αναφοράς για την εκτίμηση της επιλεκτικότητας ενός μέτρου δεν πρέπει κατ' ανάγκη να καθορίζεται εντός των ορίων του εδάφους του οικείου κράτους μέλους, αλλά μπορεί να είναι το νομικό πλαίσιο του εδάφους εντός του οποίου περιφερειακή ή τοπική αρχή ασκεί την αρμοδιότητα την οποία αρύεται από το Σύνταγμα ή τον νόμο. Τούτο συμβαίνει όταν η οντότητα αυτή τελεί υπό νομικό και πραγματικό καθεστώς που της παρέχει επαρκή αυτονομία έναντι της κεντρικής κυβερνήσεως κράτους μέλους, ώστε, με τα μέτρα που θεσπίζει, να είναι αυτή η οντότητα, και όχι η κεντρική κυβέρνηση, εκείνη που διαδραματίζει ουσιώδη ρόλο κατά τον καθορισμό του πολιτικού και οικονομικού περιβάλλοντος εντός του οποίου λειτουργούν οι επιχειρήσεις [βλ., επ' αυτού, απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2008, Union General de Trabajadores de La Rioja (UGT-Rioja) κ.λπ., C-428/06 έως C-434/06, EU:C:2008:488, σκέψεις 47 έως 50 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία].

42 Εντούτοις, δεν συνιστά κρατική ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, μέτρο που εισάγει διαφοροποίηση μεταξύ επιχειρήσεων ευρισκόμενων, υπό το πρίσμα του σκοπού που επιδιώκεται με το επίμαχο νομικό καθεστώς, σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση και είναι, ως εκ τούτου, a priori επιλεκτικής εφαρμογής, όταν το οικείο κράτος μέλος κατορθώνει να αποδείξει ότι η διαφοροποίηση αυτή δικαιολογείται από τη φύση ή την οικονομία του καθεστώτος στο οποίο εντάσσεται το εν λόγω μέτρο (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά World Duty Free Group SA κ.λπ., C-20/15 P και C-21/15 P, EU:C:2016:981, σκέψη 58 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

43 Ένα μέτρο που συνιστά εξαίρεση από την εφαρμογή του γενικού φορολογικού συστήματος μπορεί να δικαιολογείται από τη φύση και τη γενική οικονομία του φορολογικού συστήματος αν το οικείο κράτος μέλος μπορεί να αποδείξει ότι το μέτρο αυτό απορρέει ευθέως από τις θεμελιώδεις ή κατευθυντήριες

αρχές του φορολογικού του συστήματος. Συναφώς, πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ, αφενός, των σκοπών τους οποίους υπηρετεί ένα ειδικό φορολογικό καθεστώς και οι οποίοι είναι εξωγενείς σε σχέση προς το σύστημα αυτό και, αφετέρου, των μηχανισμών που είναι συμφυείς με το ίδιο το φορολογικό σύστημα και οι οποίοι είναι απαραίτητοι για την επίτευξη των σκοπών αυτών (απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2006, Πορτογαλία κατά Επιτροπής, C-88/03, EU:C:2006:511, σκέψη 81).

44 Υπενθυμίζεται επίσης ότι, μολονότι για την απόδειξη του επιλεκτικού χαρακτήρα ενός φορολογικού μέτρου δεν είναι πάντοτε αναγκαίο το μέτρο αυτό να συνιστά παρέκκλιση από ένα κοινό φορολογικό καθεστώς, το γεγονός ότι έχει τέτοιο χαρακτήρα είναι απολύτως κρίσιμο προς τούτο, όταν εξ αυτού προκύπτει ότι διακρίνονται δύο κατηγορίες οικονομικών φορέων οι οποίοι υπόκεινται a priori σε διαφορετική μεταχείριση, δηλαδή εκείνοι επί των οποίων εφαρμόζεται το μέτρο παρεκκλίσεως και εκείνοι που εξακολουθούν να υπάγονται στο κοινό φορολογικό καθεστώς, παρά το ότι οι δύο αυτές κατηγορίες βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση υπό το πρίσμα του σκοπού που επιδιώκεται με το εν λόγω καθεστώς (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά World Duty Free Group SA κ.λπ., C-20/15 P και C-21/15 P, EU:C:2016:981, σκέψη 77).

45 Όσον αφορά την επίμαχη νομοθεσία της υποθέσεως της κύριας δίκης, επισημαίνεται κατ' αρχάς ότι δεν αμφισβητήθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου ότι το εδαφικό πλαίσιο αναφοράς πρέπει να είναι αυτό της Αυτόνομης Κοινότητας της Καταλονίας.

46 Στη συνέχεια, μολονότι το κριτήριο επιβολής του φόρου με βάση την επιφάνεια πωλήσεως δεν φαίνεται να παρεκκλίνει τυπικώς από ένα δεδομένο νομικό πλαίσιο αναφοράς, εντούτοις έχει ως αποτέλεσμα ότι αποκλείει τα εμπορικά καταστήματα με επιφάνεια πωλήσεως κάτω των 2 500 m^2 από το πεδίο εφαρμογής του φόρου αυτού. Επομένως, ο IGEC δεν διαφέρει από περιφερειακό φόρο επιβαλλόμενο στα εμπορικά καταστήματα με επιφάνεια πωλήσεως υπερβαίνουσα ένα ορισμένο όριο.

47 Το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ όμως αντιμετωπίζει τις κρατικές παρεμβάσεις αναλόγως των αποτελεσμάτων τους, ανεξαρτήτως των χρησιμοποιούμενων τεχνικών (απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2008, British Aggregates Association, C-487/06 P, EU:C:2008:757, σκέψη 89).

48 Συνεπώς, δεν μπορεί a priori να αποκλεισθεί ότι ένα τέτοιο κριτήριο καθιστά δυνατή, στην πράξη, την ευνοϊκή μεταχείριση «ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής» κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ελαφρύνοντας τις επιβαρύνσεις τους σε σχέση με τις επιχειρήσεις επί των οποίων επιβάλλεται η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης επιβάρυνση.

49 Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει συνεπώς να καθορισθεί αν τα εμπορικά καταστήματα τα οποία αποκλείονται με τον τρόπο αυτόν από το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω φόρου βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση με τα καταστήματα τα οποία εμπίπτουν στο ως άνω πεδίο εφαρμογής.

50 Στο πλαίσιο της αναλύσεως αυτής, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι, ελλείψει συναφούς ρυθμίσεως της Ένωσης, ο καθορισμός φορολογικών βάσεων και η κατανομή της φορολογικής επιβαρύνσεως στους διάφορους συντελεστές παραγωγής και στους διάφορους οικονομικούς τομείς εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών ή των περιφερειακών αρχών που διαθέτουν φορολογική αυτονομία (απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2011, Επιτροπή και Ισπανία κατά Government of Gibraltar και Ηνωμένου Βασιλείου, C-106/09 P και C-107/09 P, EU:C:2011:732, σκέψη 97).

51 Συγκεκριμένα, όπως υπενθυμίζει η Επιτροπή στο σημείο 156 της ανακοινώσεώς της σχετικά με την έννοια της «κρατικής ενίσχυσης» όπως αναφέρεται στο άρθρο 107 παράγραφος 1 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2016, C 262, σ. 1), «τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να υιοθετούν την οικονομική πολιτική που κρίνουν καταλληλότερη και, ειδικότερα, να αποφασίζουν για την πλέον πρόσφορη κατανομή του φορολογικού βάρους μεταξύ των διαφόρων συντελεστών παραγωγής[,] […] σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης».

52 Όσον αφορά τον επίμαχο στην κύρια δίκη φόρο, από τα στοιχεία που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο προκύπτει ότι σκοπός του φόρου αυτού είναι να συμβάλει στην προστασία του περιβάλλοντος και στη χωροταξία. Συγκεκριμένα, πρόκειται για διόρθωση και αντιστάθμιση των περιβαλλοντικών και εδαφικών συνεπειών της δραστηριότητας των μεγάλων εμπορικών καταστημάτων, οι οποίες προκύπτουν ειδικότερα από τις δημιουργούμενες κυκλοφοριακές ροές, επιβάλλοντας στα καταστήματα αυτά να συμβάλλουν στη χρηματοδότηση περιβαλλοντικών σχεδίων δράσης και στη βελτίωση των υποδομών.

53 Συναφώς, δεν αμφισβητείται ότι ο περιβαλλοντικός αντίκτυπος των εμπορικών καταστημάτων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το μέγεθός τους. Πράγματι, όσο μεγαλύτερη είναι η επιφάνεια πωλήσεως, τόσο μεγαλύτερη είναι η προσέλευση του κοινού, όπερ σημαίνει αυξημένες περιβαλλοντικές ζημίες. Επομένως, κριτήριο βάσει της επιφάνειας πωλήσεως, όπως αυτό που έγινε δεκτό με την επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης εθνική νομοθεσία, προς διάκριση των επιχειρήσεων αναλόγως του μεγέθους του περιβαλλοντικού τους αντίκτυπου, συνάδει με τους επιδιωκόμενους σκοπούς.

54 Είναι επίσης πρόδηλο ότι η χωροθέτηση τέτοιων καταστημάτων αποτελεί ιδιαίτερη πρόκληση όσον αφορά την πολιτική χωροταξίας, ανεξαρτήτως της τοποθεσίας τους (βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 24ης Μαρτίου 2011, Επιτροπή κατά Ισπανίας, C-400/08, EU:C:2011:172, σκέψη 80).

55 Υπό τις συνθήκες αυτές, κριτήριο υπαγωγής στον φόρο βάσει της επιφάνειας πωλήσεως, όπως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης, καταλήγει σε διάκριση κατηγοριών καταστημάτων που δεν βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση υπό το πρίσμα των σκοπών που επιδιώκει η νομοθεσία που καθόρισε το κριτήριο αυτό.

56 Συνεπώς, η φορολογική απαλλαγή των εμπορικών καταστημάτων με επιφάνεια πωλήσεως κάτω των 2 500 m^2 δεν μπορεί να θεωρηθεί ως παρέχουσα επιλεκτικό πλεονέκτημα στα καταστήματα αυτά και, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να συνιστά κρατική ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

57 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται επίσης περί των λοιπών χαρακτηριστικών του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης φόρου. Ερωτά αν η πλήρης απαλλαγή από τον φόρο αυτό των συλλογικών εμπορικών καταστημάτων και των μεμονωμένων εμπορικών καταστημάτων πωλήσεως ειδών κηπουρικής, οχημάτων, οικοδομικών υλικών, μηχανημάτων και βιομηχανικών υλικών, καθώς και η μείωση κατά 60 % της φορολογικής βάσεως για τα καταστήματα πωλήσεως επίπλων, ειδών υγιεινής, θυρών και παραθύρων καθώς και υλικών για ιδιοκατασκευές συνιστούν πλεονεκτήματα υπέρ των καταστημάτων αυτών.

58 Κατ' αρχάς, επισημαίνεται ότι τα εν λόγω μέτρα αποτελούν παρέκκλιση σε σχέση με το πλαίσιο αναφοράς που συνιστά η συγκεκριμένη αυτή φορολογία.

59 Στη συνέχεια, η Περιφερειακή Κυβέρνηση της Καταλονίας ισχυρίζεται, με τις γραπτές της παρατηρήσεις, ότι οι δραστηριότητες των οικείων εμπορικών καταστημάτων, ως εκ της φύσεώς τους, χρήζουν μεγάλων επιφανειών πωλήσεως, χωρίς οι εν λόγω επιφάνειες να αποσκοπούν στην προσέλκυση μεγαλύτερου αριθμού καταναλωτών ή στην αύξηση της ροής αγοραστών οι οποίοι μεταβαίνουν στα καταστήματα αυτά με ιδιωτικά οχήματα. Επομένως, οι δραστηριότητες αυτές προκαλούν λιγότερες ζημίες στο περιβάλλον και στη χωροταξία από τις δραστηριότητες των καταστημάτων που εμπίπτουν στην επίμαχη φορολογία.

60 Ένα τέτοιο στοιχείο είναι ικανό να δικαιολογήσει τη διάκριση που υιοθέτησε η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης νομοθεσία η οποία, επομένως, δεν συνεπάγεται τη χορήγηση επιλεκτικών πλεονεκτημάτων υπέρ των οικείων εμπορικών καταστημάτων. Πάντως, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει αν τούτο ισχύει.

61 Τέλος, ως προς το κριτήριο φορολογικής διαφοροποιήσεως που αφορά τον μεμονωμένο χαρακτήρα του εμπορικού καταστήματος, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα την απαλλαγή των συλλογικών μεγάλων εμπορικών καταστημάτων από τον IGEC, το κριτήριο αυτό καταλήγει, αντιθέτως, στη διάκριση δύο κατηγοριών καταστημάτων τα οποία βρίσκονται αντικειμενικώς σε συγκρίσιμη κατάσταση υπό το πρίσμα των σκοπών προστασίας του περιβάλλοντος και χωροταξίας τους οποίους επιδιώκει η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης νομοθεσία. Κατά συνέπεια, η μη υπαγωγή των εν λόγω συλλογικών μεγάλων εμπορικών καταστημάτων στον φόρο αυτό είναι επιλεκτικού χαρακτήρα και, ως εκ τούτου, δύναται να συνιστά κρατική ενίσχυση αν πληρούνται οι λοιπές προϋποθέσεις του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

62 Συναφώς, μπορεί να διαπιστωθεί ότι το μέτρο αυτό χρηματοδοτείται από κρατικούς πόρους και καταλογίζεται στο κράτος υπό την έννοια της διατάξεως αυτής.

63 Εξάλλου, αντιθέτως προς όσα υποστηρίζει η Περιφερειακή Κυβέρνηση της Καταλονίας με τις γραπτές της παρατηρήσεις, το μέτρο αυτό μπορεί επίσης να θίγει το εμπόριο και να νοθεύει ή να απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό υπό την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

64 Πράγματι, κατά πάγια νομολογία, για να χαρακτηριστεί ένα μέτρο ως «κρατική ενίσχυση», δεν απαιτείται να αποδειχθεί ότι επηρέασε πράγματι το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών καθώς και ότι νοθεύθηκε πράγματι ο ανταγωνισμός, αλλά πρέπει απλώς να εξεταστεί αν η ενίσχυση αυτή ενδέχεται να θίγει το εμπόριο αυτό ή να νοθεύει τον ανταγωνισμό (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 27ης Ιουνίου 2017, Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania, C-74/16, EU:C:2017:496, σκέψη 78).

65 Ειδικότερα, όταν ενίσχυση χορηγηθείσα από κράτος μέλος ενισχύει τη θέση ορισμένων επιχειρήσεων σε σχέση με τη θέση άλλων ανταγωνιστριών επιχειρήσεων στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, πρέπει να θεωρηθεί ότι οι τελευταίες αυτές επιχειρήσεις θίγονται από την ενίσχυση και δεν απαιτείται οι λήπτριες επιχειρήσεις να μετέχουν οι ίδιες στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών. Πράγματι, όταν ένα κράτος μέλος χορηγεί ενίσχυση σε επιχειρήσεις, η εσωτερική παραγωγή μπορεί να διατηρείται στο ίδιο επίπεδο ή και να αυξάνεται, με συνέπεια να μειώνονται οι δυνατότητες επιχειρήσεων εγκατεστημένων σε άλλα κράτη μέλη (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 27ης Ιουνίου 2017, Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania, C-74/16, EU:C:2017:496, σκέψη 79).

66 Όσον αφορά την προϋπόθεση της στρεβλώσεως του ανταγωνισμού, οι ενισχύσεις που αποσκοπούν στην απαλλαγή μιας επιχειρήσεως από έξοδα που θα έπρεπε κανονικά να επωμιστεί η ίδια, στο πλαίσιο της τρέχουσας διαχειρίσεώς της ή των συνήθων δραστηριοτήτων της, νοθεύουν κατά κανόνα τις συνθήκες του ανταγωνισμού (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 27ης Ιουνίου 2017, Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania, C-74/16, EU:C:2017:496, σκέψη 80).

67 Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι δεν συνιστά κρατική ενίσχυση, υπό την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, φόρος όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο οποίος επιβάλλεται στα μεγάλα εμπορικά καταστήματα με βάση, κυρίως, την επιφάνεια πωλήσεώς τους, καθόσον δεν επιβάλλεται στα καταστήματα με επιφάνεια πωλήσεως κάτω των 2 500 m^2. Ο φόρος αυτός ωσαύτως δεν συνιστά κρατική ενίσχυση υπό την έννοια της διατάξεως αυτής, καθόσον δεν επιβάλλεται στα καταστήματα με αντικείμενο την πώληση ειδών κηπουρικής, οχημάτων, υλικών οικοδομών, μηχανημάτων-εργαλείων και βιομηχανικών υλικών, ούτε καθόσον η φορολογική βάση του μειώνεται κατά 60 % για τα καταστήματα με αντικείμενο την πώληση επίπλων, ειδών υγιεινής, θυρών και παραθύρων, καθώς και υλικών για ιδιοκατασκευές, εφόσον τα καταστήματα αυτά δεν προκαλούν τόσο σημαντικές ζημίες στο περιβάλλον και στη χωροταξία όσο τα άλλα καταστήματα, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

68 Αντιθέτως, ο φόρος αυτός συνιστά κρατική ενίσχυση υπό την έννοια της ιδίας αυτής διατάξεως καθόσον δεν επιβάλλεται στα συλλογικά μεγάλα εμπορικά καταστήματα με επιφάνεια πωλήσεως ίση ή μεγαλύτερη του ορίου των 2 500 m^2.

Επί του τρίτου ερωτήματος

69 Με το τρίτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο δεύτερο ερώτημα, οι κρατικές ενισχύσεις που προκύπτουν από απαλλαγές και μειώσεις φόρου επιβαλλόμενου στα μεγάλα εμπορικά καταστήματα, όπως αυτός στην υπόθεση της κύριας δίκης, μπορούν να θεωρηθούν ως υφιστάμενες ενισχύσεις υπό την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο β', του κανονισμού 659/1999, το οποίο επαναλαμβάνεται κατ' ουσίαν με το άρθρο 1, στοιχείο β', του κανονισμού 2015/1589.

70 Λαμβανομένης υπόψη της απαντήσεως που δόθηκε στο δεύτερο ερώτημα, παρέλκει η απάντηση στο τρίτο ερώτημα.

71 Συναφώς, υπενθυμίζεται, εξ αρχής, ότι το κύρος των πράξεων εφαρμογής των μέτρων ενισχύσεως επηρεάζεται από την παράβαση, εκ μέρους των εθνικών αρχών, της τελευταίας περιόδου της παραγράφου 3 του άρθρου 108 ΣΛΕΕ και ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εξασφαλίζουν στους ιδιώτες που μπορούν να επικαλεστούν την εν λόγω παράβαση ότι θα συναχθούν όλες οι συνέπειες, κατά το εθνικό τους δίκαιο, όσον αφορά τόσο το κύρος των πράξεων εφαρμογής των μέτρων ενισχύσεως όσο και την αναζήτηση των χρηματικών ενισχύσεων που χορηγήθηκαν κατά παράβαση της διατάξεως αυτής ή τυχόν προσωρινών μέτρων (απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 1991, Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon, C-354/90, EU:C:1991:440, σκέψη 12).

72 Πάντως, οι υφιστάμενες ενισχύσεις μπορούν, κατά το άρθρο 108, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, να εφαρμόζονται κανονικά, εφόσον η Επιτροπή δεν έχει διαπιστώσει ότι είναι ασύμβατες, και, ως εκ τούτου, το άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ δεν παρέχει στα εθνικά δικαστήρια την αρμοδιότητα να απαγορεύουν την εφαρμογή τους (απόφαση της 18ης Ιουλίου 2013, P, C-6/12, EU:C:2013:525, σκέψεις 36 και 41).

73 Εντούτοις, το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο ν, του κανονισμού 659/1999, παρατεθέν από το αιτούν δικαστήριο, αφορά την περίπτωση κατά την οποία μπορεί να αποδειχθεί ότι ένα μέτρο που δεν συνιστούσε ενίσχυση κατά την ημερομηνία ενάρξεως της ισχύος του, το οποίο όμως, χωρίς να μεταβληθεί από το οικείο κράτος μέλος, κατέστη στη συνέχεια ενίσχυση λόγω της εξελίξεως της εσωτερικής αγοράς. Οι προϋποθέσεις αυτές δεν φαίνεται να πληρούνται υπό τις συνθήκες της υποθέσεως της κύριας δίκης.

74 Όσον αφορά το ζήτημα κατά πόσον μπορεί να θεωρηθεί ότι οι ενισχύσεις που χορηγήθηκαν στα οικεία καταστήματα στο πλαίσιο της επίμαχης στην υπόθεση της κύριας δίκης φορολογίας αποτέλεσαν αντικείμενο εγκριτικής αποφάσεως της Επιτροπής, υπό την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο ii, του κανονισμού 659/1999, που επαναλαμβάνεται στο άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο ii, του κανονισμού 2015/1589, υπενθυμίζεται ότι, στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, μια πράξη, ανεξαρτήτως της μορφής της, συνιστά τέτοια απόφαση όταν, λαμβανομένης υπόψη της ουσίας της και της προθέσεως της Επιτροπής, η Επιτροπή έχει καθορίσει οριστικώς με την πράξη αυτή, κατά το πέρας του προκαταρκτικού σταδίου εξετάσεως, τη θέση της επί του μέτρου αυτού και, ως εκ τούτου, όταν έχει καταλήξει στο ότι αυτό συνιστά ή δεν συνιστά κρατική ενίσχυση και ότι δεν εγείρονται αμφιβολίες ως προς το συμβατό του με την εσωτερική αγορά (βλ., επ' αυτού, αποφάσεις της 17ης Ιουλίου 2008, Αθηναϊκή Τεχνική κατά Επιτροπής, C-521/06 P, EU:C:2008:422, σκέψη 46, καθώς και της 9ης Ιουνίου 2011, Diputación Foral de Vizcaya κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-465/09 P έως C-470/09 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2011:372, σκέψη 94).

75 Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι η ύπαρξη τέτοιας αποφάσεως της Επιτροπής πρέπει να είναι δυνατό να διαπιστωθεί βάσει αντικειμενικών στοιχείων και να αντιστοιχεί σε σαφή και οριστική δήλωση της θέσεως της Επιτροπής επί του επίμαχου μέτρου (βλ. απόφαση της 9ης Ιουνίου 2011, Diputación Foral de Vizcaya κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-465/09 P έως C-470/09 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2011:372, σκέψη 95).

76 Συγκεκριμένα, από τον προληπτικό έλεγχο στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων τον οποίο ασκεί η Επιτροπή και, ιδίως, από την απαγόρευση της θέσεως σε εφαρμογή νέων ενισχύσεων πριν από την έκδοση τελικής αποφάσεως της Επιτροπής, δυνάμει του άρθρου 108, παράγραφος 3, τελευταία περίοδος, ΣΛΕΕ, προκύπτει ότι η απόφαση περί του συμβατού ενισχύσεων δεν μπορεί να δημιουργεί καμία αμφιβολία και τούτο ισχύει, κατά μείζονα λόγο, όταν οι προβαλλόμενες ως εγκεκριμένες ενισχύσεις δεν κοινοποιήθηκαν στην Επιτροπή κατ' εφαρμογήν του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, θέτοντας με τον τρόπο αυτόν σε κίνδυνο την ασφάλεια δικαίου την οποία σκοπεί να διασφαλίσει η διάταξη αυτή (βλ., επ' αυτού, απόφαση της 9ης Ιουνίου 2011, Diputación Foral de Vizcaya κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-465/09 P έως C-470/09 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2011:372, σκέψεις 96 καθώς και 97).

77 Κατά συνέπεια, στην υπόθεση της κύριας δίκης, από το γράμμα της επιστολής της Επιτροπής της 2ας Οκτωβρίου 2003, την οποία παρέθεσε το αιτούν δικαστήριο και η οποία υπομνήσθηκε στη σκέψη 16 της παρούσας αποφάσεως, δεν συνάγεται τέτοιου είδους έγκριση, αν μη τι άλλο λόγω του ότι από τα στοιχεία που παρασχέθηκαν στο Δικαστήριο προκύπτει ότι, με την επιστολή αυτή, η Επιτροπή έλαβε απλώς θέση επί του συμβατού της διαδικασίας διαθέσεως των εσόδων του IGEC με το δίκαιο περί κρατικών ενισχύσεων.

78 Τέλος, παρατηρείται ότι, κατά το γράμμα του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 659/1999, το οποίο επαναλαμβάνεται κατ' ουσίαν με το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 2015/1589, ως «υφιστάμενη ενίσχυση» πρέπει να νοείται επίσης «κάθε ενίσχυση που θεωρείται ότι είναι υφιστάμενη ενίσχυση σύμφωνα με το άρθρο 15 του πρώτου αυτού κανονισμού».

79 Το άρθρο 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 659/1999, το οποίο επαναλαμβάνεται με το άρθρο 17 του κανονισμού 2015/1589, διευκρινίζει ότι οι εξουσίες της Επιτροπής για ανάκτηση παράνομης ενισχύσεως υπόκεινται σε δεκαετή προθεσμία παραγραφής. Δυνάμει της παραγράφου 2 του άρθρου αυτού, η εν λόγω προθεσμία παραγραφής αρχίζει από την ημερομηνία κατά την οποία η παράνομη ενίσχυση χορηγήθηκε στον δικαιούχο, ως ατομική ενίσχυση ή στο πλαίσιο καθεστώτος ενισχύσεων, και κάθε μέτρο που λαμβάνει η Επιτροπή ή κράτος μέλος, το οποίο ενεργεί κατόπιν αιτήσεως της Επιτροπής, σε σχέση με την παράνομη ενίσχυση διακόπτει την παραγραφή αυτή. Εξάλλου, κατά την παράγραφο 3 του εν λόγω άρθρου, κάθε ενίσχυση της οποίας η προθεσμία παραγραφής έχει εκπνεύσει, θεωρείται ως υφιστάμενη ενίσχυση.

80 Ανεξαρτήτως του πεδίου εφαρμογής της διατάξεως αυτής όταν γίνεται επίκλησή της ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, διαπιστώνεται ότι οι προϋποθέσεις τις οποίες προβλέπει δεν πληρούνται, εν πάση περιπτώσει, στην υπόθεση της κύριας δίκης.

81 Πράγματι, διαπιστώνεται ότι, καθόσον οι λήπτες ενισχύσεων απορρεουσών από φόρο όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης καθορίζονται γενικώς και αορίστως και το ποσό της ούτως χορηγουμένης σε αυτούς ενισχύσεως δεν έχει προσδιορισθεί, οι ενισχύσεις αυτές εμπίπτουν στην έννοια του «καθεστώτος ενισχύσεων», κατά το άρθρο 1, στοιχείο δ', του κανονισμού 659/1999, του οποίου το γράμμα επαναλαμβάνεται αυτολεξεί με το άρθρο 1, στοιχείο δ', του κανονισμού 2015/1589.

82 Συνεπώς, κατά το άρθρο 15, παράγραφος 2, του κανονισμού 659/1999, η ημερομηνία κατά την οποία η παράνομη ενίσχυση χορηγείται πράγματι στον λήπτη της αποτελεί την έναρξη της προθεσμίας παραγραφής (βλ., επ' αυτού, απόφαση της 8ης Δεκεμβρίου 2011, France Télécom κατά Επιτροπής, C-81/10 P, EU:C:2011:811, σκέψεις 80 έως 82, και διάταξη της 7ης Δεκεμβρίου 2017, Ιρλανδία κατά Επιτροπής, C-369/16 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2017:955, σκέψη 41).

83 Πάντως, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, με επιστολή της Επιτροπής της 28ης Νοεμβρίου 2014 μνημονευθείσα στην απόφαση περί παραπομπής και υπομνησθείσα στη σκέψη 17 της παρούσας αποφάσεως, το θεσμικό αυτό όργανο πληροφόρησε τις ισπανικές αρχές ότι ο IGEC μπορεί να συνεπάγεται τη χορήγηση κρατικών ενισχύσεων και ότι ο φόρος αυτός πρέπει να τροποποιηθεί ή να καταργηθεί. Συνεπώς, το έγγραφο αυτό συνιστά μέτρο ληφθέν από την Επιτροπή

κατά την έννοια του άρθρου 15, παράγραφος 2, του κανονισμού 659/1999, το οποίο διακόπτει την προθεσμία παραγραφής, και, ως εκ τούτου, οι ενισχύσεις που χορηγήθηκαν κατά τη δεκαετία πριν από την επιστολή αυτή δεν μπορούν να θεωρηθούν ως υφιστάμενες ενισχύσεις.

84 Όσον αφορά τις ενισχύσεις που χορηγήθηκαν προγενέστερα, τόσο από την επιστολή αυτή του 2014 όσο και από την επιστολή της Επιτροπής της 2ας Οκτωβρίου 2003, παρατεθείσα από το αιτούν δικαστήριο, προκύπτει επίσης ότι οι επιστολές αυτές απεστάλησαν κατόπιν επαφών και αιτήσεων παροχής πληροφοριών προς τις ισπανικές αρχές περί του καθεστώτος του IGEC.

85 Υπό τις περιστάσεις αυτές, οι αιτήσεις αυτές διέκοψαν επίσης την προβλεπόμενη στο άρθρο 15 του κανονισμού 659/1999 προθεσμία παραγραφής (βλ., επ' αυτού, απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2005, Scott κατά Επιτροπής, C-276/03 P, EU:C:2005:590, σκέψη 36).

86 Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, υπό περιστάσεις όπως οι περιγραφείσες από το αιτούν δικαστήριο, οι κρατικές ενισχύσεις που απορρέουν από φορολογικό καθεστώς, όπως αυτό της υποθέσεως της κύριας δίκης, δεν μπορούν να συνιστούν υφιστάμενες ενισχύσεις κατά το άρθρο 1, στοιχείο β', του κανονισμού 659/1999, η διατύπωση του οποίου επαναλαμβάνεται στο άρθρο 1, στοιχείο β', του κανονισμού 2015/1589.

Επί των δικαστικών εξόδων

87 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (πρώτο τμήμα) αποφαίνεται:

1) Τα άρθρα 49 και 54 ΣΛΕΕ έχουν την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε φόρο επιβαλλόμενο στα μεγάλα εμπορικά καταστήματα, όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης.

2) Δεν συνιστά κρατική ενίσχυση, υπό την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, φόρος όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο οποίος επιβάλλεται στα μεγάλα εμπορικά καταστήματα με βάση, κυρίως, την επιφάνεια πωλήσεώς τους, καθόσον δεν επιβάλλεται στα καταστήματα με επιφάνεια πωλήσεως κάτω των 2 500 m^2. Ο φόρος αυτός ωσαύτως δεν συνιστά κρατική ενίσχυση υπό την έννοια της διατάξεως αυτής, καθόσον δεν επιβάλλεται στα καταστήματα με αντικείμενο την πώληση ειδών κηπουρικής, οχημάτων, υλικών οικοδομών, μηχανημάτων-εργαλείων και βιομηχανικών υλικών, ούτε καθόσον η φορολογική βάση του μειώνεται κατά 60 % για τα καταστήματα με αντικείμενο την πώληση επίπλων, ειδών υγιεινής, θυρών και παραθύρων, καθώς και υλικών για ιδιοκατασκευές, εφόσον τα καταστήματα αυτά δεν προκαλούν τόσο σημαντικές ζημίες στο περιβάλλον και στη χωροταξία όσο τα άλλα καταστήματα, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

Αντιθέτως, ο φόρος αυτός συνιστά κρατική ενίσχυση υπό την έννοια της ιδίας αυτής διατάξεως καθόσον δεν επιβάλλεται στα συλλογικά μεγάλα εμπορικά καταστήματα με επιφάνεια πωλήσεως ίση ή μεγαλύτερη του ορίου των 2 500 m^2.

3) Υπό περιστάσεις όπως οι περιγραφείσες από το αιτούν δικαστήριο, οι κρατικές ενισχύσεις που απορρέουν από φορολογικό καθεστώς, όπως αυτό της υποθέσεως της κύριας δίκης, δεν μπορούν να συνιστούν υφιστάμενες ενισχύσεις κατά το άρθρο 1, στοιχείο β', του κανονισμού 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου 93 της Συνθήκης ΕΚ, η διατύπωση του οποίου

επαναλαμβάνεται στο άρθρο 1, στοιχείο β′, του κανονισμού (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

(υπογραφές)